

ทฤษฎี แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึงทฤษฎี แนวความคิด บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การอพยพ การเคลื่อนย้ายแรงงาน และผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพ เศรษฐกิจและการจ้างงาน

1. การอพยพและการเคลื่อนย้ายแรงงาน

การอพยพและการเคลื่อนย้ายแรงงานเป็นที่สนใจของนักวิชาการหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งนัก สังคมวิทยา ประชากรศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ และนักภูมิศาสตร์ โดยต่างได้อธิบายปัจจัยที่ก่อให้เกิดการอพยพ และการเคลื่อนย้ายแรงงานในลักษณะต่าง ๆ กัน

ทฤษฎีที่อธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการอพยพของประชากร และเป็นที่ยอมรับกันมากคือ ทฤษฎีว่าด้วยปัจจัยผลัก และปัจจัยดึง (Push and Pull Factors) ของบ็อก (Bogue, 1969 อ้างถึงในประชา อินทร์แก้ว, 2518: 195) ทฤษฎีนี้มีข้อสมมุติฐานเบื้องต้นว่า เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์ ย้ายจากสถานที่แห่งหนึ่งไปอยู่ ณ สถานที่อีกแห่งหนึ่ง จะต้องมิสาเหตุมาจากการปรับตัวให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทั้งที่เป็นส่วนในการผลักดัน และปัจจัยในการ ดึงดูด ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร เศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม ความปลอดภัย การเมือง สาธารณูปโภค การสื่อสาร สิ่งแวดล้อม และอื่น ๆ โดยที่ในการย้ายถิ่นของแต่ละคนส่วนใหญ่จะไม่ขึ้น อยู่กับปัจจัยเดียวโดด ๆ แต่เป็นการผสมผสานกันของปัจจัยหลาย ๆ อย่าง (ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์ และคณะ, 2521: 104-105)

คานต์ และซิปล์ (Kant and Zipt) ได้เสนอว่า ปริมาณการย้ายถิ่นจะเป็นปฏิภาค ผกผันกับระยะทาง ซึ่งคอล์ดเวลล์ และคณะ (Caldwell and Others, 1963 อ้างถึงใน ประชา อินทร์แก้ว, 2518: 196) ได้ศึกษาการย้ายถิ่นเข้าสู่ตัวเมืองในประเทศไทยกานา ในปี ค.ศ. 1963 พบว่า จำนวนการย้ายถิ่นเข้าสู่ตัวเมืองจะลดลงตามระยะทางที่ไกลออกไป และการย้ายถิ่น จะเพิ่มมากขึ้น ถ้าหากขนาดของศูนย์กลางใหญ่ขึ้น นอกจากนี้ จำนวนการย้ายยังสัมพันธ์กับภาวะ เศรษฐกิจของครอบครัว การมีญาติอยู่ในเมือง และระดับการศึกษา

ริดเดลล์ (Riddell, 1971 อ้างถึงในประชา อินทร์แก้ว, 2518: 196) ได้สร้างแบบจำลองการย้ายถิ่นเข้าสู่ตัวเมืองเป็นขั้น ๆ (Step-Wix Migration) เขากล่าวว่าเมืองหรือชุมชนระดับกลางจะทำหน้าที่รับ และส่งประชากรคือ จะรับประชากรจากชุมชนเล็ก ๆ หรือจากชนบท แล้วส่งประชากรไปยังเมืองที่มีลำดับศักดิ์ใหญ่ขึ้น ซึ่งก็จะส่งต่อไปตามลำดับ จนถึงเมืองขนาดใหญ่ที่สุด (Primate City)

นอกจากแนวความคิด และการศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีวิธีการศึกษาอื่น ๆ ซึ่งมีผู้นำมาใช้อธิบายเกี่ยวกับการอพยพ และการเดินทาง เช่น วิธีการวิเคราะห์ที่เชิงต้นทุน - ผลได้ (Cost-Benefit Analysis) โดยซอสตาต (Sjaastad) และ สเปียร์ (Spear) ซึ่งนำมาอธิบายการอพยพ และแบบจำลองแรงโน้มถ่วง (Gravity Model) ในทางกลศาสตร์ ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้วัดการปะทะสังสรรค์ (Interaction) ระหว่างพื้นที่ (Iij) โดยมีค่าเท่ากับผลคูณของประชากรระหว่าง 2 พื้นที่ (Pi และ Pj)หารด้วยระยะทางระหว่างพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง (Dij) และปรับค่าให้ใกล้เคียงกับแรงดึงดูดระหว่างพื้นที่ทั้ง 2 แห่งนั้นด้วยการเติมค่าคงที่ลงในแบบจำลอง ซึ่งจะได้แบบจำลองเป็น

$$I_{ij} = \frac{k P_i P_j}{d_{ij}}$$

สำหรับการย้ายถิ่นในประเทศไทยนั้น ประชา อินทร์แก้ว (2518: 203-205) ได้ศึกษาการย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครระหว่างปี พ.ศ. 2499-2503 และปี พ.ศ. 2508-2513 พบว่า ประชากรในจังหวัดที่อยู่ไม่ห่างจากกรุงเทพมหานครมากนัก มีการย้ายถิ่นในสัดส่วนสูงกว่าประชากรที่อยู่ในจังหวัดที่อยู่ไกลออกไป เนื่องจากการคมนาคมสะดวก มีค่าใช้จ่ายในการเดินทางที่ถูกลง ซึ่งนอกจากปัจจัยด้านระยะทางแล้ว ปัจจัยอื่น ๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาการว่างงานก็มีส่วนในการผลักดันให้มีการอพยพด้วยเช่นกัน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (อ้างถึงในชัยวัฒน์ ัญญพงษ์, 2521: 104-105) ได้สรุปลักษณะ สาเหตุ และปัญหาการย้ายถิ่นของประชากรไทยในช่วงปี พ.ศ. 2515-2519 ไว้ 5 ประการคือ ประการแรก การย้ายถิ่นในประเทศส่วนใหญ่เป็นการย้ายจากชนบทสู่ชนบท เพื่อหาที่ทำกินที่ดีกว่าเดิม และยกฐานะของตนเอง ส่วนการย้ายไปอยู่ในเมืองนั้น เพื่อการศึกษา และการทำงาน ประการที่สอง การย้ายถิ่นเพื่อหาที่ทำกินใหม่ก่อให้เกิดการบุกรุกที่ดิน และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การทำลายป่า ประการที่สาม

การพัฒนาอุตสาหกรรม และการขยายตัวของเขตชุมชนในจังหวัดรอบ ๆ กรุงเทพมหานคร เป็นเหตุให้ประชากรย้ายเข้าไปอยู่ในจังหวัดเหล่านี้มากขึ้น ประการที่สี่ ระดับความเจริญของภูมิภาค และจังหวัดต่าง ๆ ก่อให้เกิดความแตกต่างในด้านปริมาณการย้ายถิ่น และประการสุดท้าย การขยายตัวของผู้อพยพย้ายถิ่นในพื้นที่เขตชายแดนมีส่วนทำให้ประชากรย้ายออกจากพื้นที่ที่มีปัญหา โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2518

2. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจและการจ้างงาน

การท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อสภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว โดยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพ ประเพณีปฏิบัติ การแต่งกาย การดำรงชีวิต ตลอดจนรูปแบบความสัมพันธ์ของบุคคล

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากการที่นักท่องเที่ยวได้พบปะติดต่อกับประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวย่อมนำเอาวิธีการแต่งกาย ภาษาแบบอย่าง การรับประทานอาหาร ความรู้สึกนึกคิดต่อชุมชน และพฤติกรรมในเรื่องต่าง ๆ เข้ามาสู่ประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ กิจกรรมการท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดผลเสียต่าง ๆ ต่อสภาวะแวดล้อม เช่น เกิดมลพิษทางเสียง หรืออากาศ หรืออาจสนับสนุนให้มีการรักษาสภาพของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ก็ได้ นอกจากนี้ ในด้านสภาวะทางเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดการระดมเงินทุน การสร้างงานและการแพร่สะพัดของระบบการเงินเช่นกัน

จากการศึกษาแนวความคิด และผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจและการจ้างงานของบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

ปรีชา อุปโยธิน และ สุรียา วีรวงศ์ (2520) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศที่มีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยศึกษาจากแหล่งท่องเที่ยวใน 4 จังหวัด คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี สถานที่แสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และประเพณีไทย ที่สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ จังหวัดกาญจนบุรี และสถานที่แสดงนาฏศิลป์ประจำชาติที่ห้องอาหารไทย กรุงเทพมหานคร พบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายรายได้ และการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในท้องถิ่นมากขึ้น

แต่รายได้ของคนในท้องถิ่นยังต่ำกว่าผู้ดำเนินกิจการที่มาจากต่างถิ่น เช่น จากกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้เพราะคนในท้องถิ่นมักขาดความรู้ ความชำนาญในการดำเนินกิจการ ชาวบ้านทั่วไปที่อาศัยอยู่ในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศในรูปของเงินตราเพียงเล็กน้อย แต่จะได้ประโยชน์ทางอ้อมในรูปของการพัฒนาความเป็นอยู่ เช่น ระบบสาธารณูปโภค การใช้เครื่องทุ่นแรง และเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพด้านเกษตร การไต่ดินมีการเปลี่ยนแปลงจากเพื่อการเกษตรไปสู่เพื่อการพาณิชย์กรรม และการบริการมากขึ้น ราคาที่ดินสูงขึ้น ชุมชนบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แรงงานจากภาคเกษตรกรรมเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมบริการมากขึ้น

ธวัชชัย บงกิตติกุล และ อีรพงษ์ วิภิตเสรษฐ (2520) ได้ศึกษาบทบาทของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย โดยใช้แบบจำลองเศรษฐมิติ (Econometrics) พบว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยลดอัตราการว่างงานได้สูงกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่น โดยก่อให้เกิดการจ้างงานทั้งทางตรง และทางอ้อมกระจายไปตามธุรกิจแขนงต่าง ๆ เช่น ธุรกิจที่พัก ภัตตาคาร การนำเที่ยว การบริการขนส่ง การผลิต และจำหน่ายของที่ระลึก โดยธุรกิจที่มีอัตราการจ้างงานสูงสุดคือ ธุรกิจที่พัก รองลงมา คือ การผลิต และจำหน่ายของที่ระลึก โดยแรงงานส่วนหนึ่งได้มาจากภาคเกษตรกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานประเภทที่มีความรู้ความชำนาญต่ำ และมาทำงานในช่วงนอกฤดูกาลเพาะปลูก นอกจากนี้ รายได้ของการท่องเที่ยวสามารถเสริมสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และมีส่วนทำให้ผลิตภัณฑ์ประชาชาติเพิ่มขึ้น อีกทั้งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังมีบทบาทในการเป็นตัวเร่งทางเศรษฐกิจในลักษณะผลกระทบทวีคูณ (Multiplier Effect) กล่าวคือ จะกระตุ้นให้เกิดการลงทุนในธุรกิจที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องอีกจำนวนมากด้วย

ประชุม สุวดี (2523) ได้ศึกษาการสร้างงานในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พบว่า ธุรกิจต่าง ๆ ที่รองรับนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงาน และสร้างรายได้ให้กับแรงงานที่มีความรู้ ความชำนาญ ระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พนักงานในธุรกิจกิจการบินจะต้องมีความรู้ ความชำนาญ มีการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นส่วนใหญ่ โดยจะมีรายได้สูงสุดเมื่อเทียบกับธุรกิจอื่น ๆ คือ เฉลี่ยเดือนละ 8,250 บาท ส่วนพนักงานในธุรกิจนำเที่ยว ส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับมัธยมศึกษา หรือปริญญาตรี มีรายได้เฉลี่ย 3,087.57 บาทต่อเดือน สำหรับพนักงานในธุรกิจที่พัก เช่น โรงแรม ส่วนใหญ่มีความรู้ ความชำนาญต่ำ มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 2,415.39 บาท ซึ่งสูงกว่าธุรกิจอื่น ๆ ที่พนักงานมีระดับการศึกษาระดับเดียวกัน ในด้านธุรกิจภัตตาคาร และ

สถาน เจริญมี พนักงานส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาเพียงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีรายได้เฉลี่ยเดือนละ 1,700 บาท นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการลงทุนในอุตสาหกรรมขนาดเล็กหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือนเพื่อผลิตของที่ระลึก ซึ่งเป็นการสร้างงาน และกระจายรายได้ไปสู่ผู้ใช้แรงงานที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มาจากชนบท และว่างงานในช่วงนอกฤดูกาลเกษตรกรรม

จตุมา มณีสาปทุลย์ (2525) ได้ศึกษาถึงลักษณะการใช้แรงงานสตรีในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในกรุงเทพมหานคร พบว่า ผลกระทบของการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการจ้างแรงงานทั้งทางตรงและทางอ้อม ในสาขาอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ธุรกิจโรงแรม ธุรกิจการนำเที่ยว ธุรกิจการขนส่งทางการท่องเที่ยว ธุรกิจการจำหน่ายของที่ระลึก ธุรกิจภัตตาคาร สถาน เจริญมี และอื่น ๆ โดยธุรกิจเหล่านี้ก่อให้เกิดการจ้างแรงงานสตรีที่มีระดับการศึกษาต่ำ ถึงปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นสตรีที่ใช้ความรู้ระดับสูงในธุรกิจโรงแรม และธุรกิจการนำเที่ยวเพียงเล็กน้อย จึงทำให้แรงงานสตรีในสาขาการท่องเที่ยวมีคุณภาพไม่ดีพอ และจะส่งผลต่อตำแหน่งหน้าที่การงานของแรงงานสตรีเหล่านั้น โดยอยู่ในตำแหน่งที่ไม่ใช่เทคนิค หรือเทคนิคระดับกลางเท่านั้น สำหรับแรงงานสตรีในธุรกิจภัตตาคาร และสถาน เจริญมีส่วนใหญ่มีสภาพการทำงาน และสวัสดิการที่ด้อยกว่าแรงงานสตรีในธุรกิจอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธุรกิจที่เปิดดำเนินการโดยไม่ได้มาตรฐานจะมีการใช้แรงงานสตรีอย่างเอารัดเอาเปรียบมากยิ่งขึ้น

ผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ รุ่นที่ 17 (2525) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อประชาชนในเขตจังหวัดชลบุรี และเชียงใหม่ พบว่า ในด้านผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ประชาชนทั่วไปมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงจากอาชีพเดิมไปประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

ลู (Liu, 1984 : 280-287) ได้ศึกษาการเพิ่มทวีของรายได้ของผู้ผลิตสินค้า และให้บริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งหมดในประเทศตุรกี พบว่า ธุรกิจขั้นต้น (Primary Sector) และธุรกิจการให้บริการมีค่าเพิ่มทวีสูงกว่าธุรกิจอื่น ซึ่งแสดงถึงระดับการจ้างงานที่สูงกว่าธุรกิจอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ มูลค่าของรายได้รวมของประชาชนในท้องถิ่นมีมูลค่าเป็น 2 เท่าของการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวที่จ่ายไปในตอนเริ่มแรก โดยนักท่องเที่ยวได้ใช้จ่ายไปเพื่อซื้อสินค้ามากที่สุด และนักท่องเที่ยวต่างประเทศกับนักท่องเที่ยวที่มีการพักค้างแรมก่อให้เกิดการเพิ่มทวีของรายได้ได้มากกว่านักท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ

ส่วนวุฒิเทพ อินทปัญญา และ จำลอง อติกุล (2528: 36-60) ได้ศึกษาผลของการท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวภายในประเทศใช้จ่าย 1 ล้านบาทจะก่อให้เกิดรายได้จากผลทางตรง 0.529 ล้านบาท และรายได้จากผลทางอ้อมอีก 1.532 ล้านบาท รวม 2.061 ล้านบาท ส่วนค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ 1 ล้านบาท ก่อให้เกิดรายได้จากผลทางตรง 0.524 ล้านบาท และรายได้จากผลทางอ้อมอีก 1.536 ล้านบาท รวม 2.060 ล้านบาท แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวจ่ายเงินไปแล้ว เงินนั้นจะหมุนเวียนก่อให้เกิดรายได้แก่คนไทยโดยส่วนรวมมากกว่า 2 เท่า โดยกิจกรรมที่ได้รับประโยชน์มากที่สุดคือ สาขาบริการ และสาขาอุตสาหกรรม เพราะมีความเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากกว่ากิจกรรมประเภทอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยมหิดล โดยภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (มหาวิทยาลัย: 2529) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคม และวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การท่องเที่ยวมีผลต่อการสร้างงาน สร้างรายได้ ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว สินค้าในบริเวณแหล่งท่องเที่ยวมีราคาสูงขึ้น

สถาบันไทยคดีศึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 2530) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟูงานเทศกาล และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในประเทศไทย พบว่าผลกระทบที่เกิดจากการจัดงานเทศกาลและประเพณีเพื่อผลทางด้านการท่องเที่ยวโดยเฉพาะงานที่ได้รับความร่วมมือ และสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีทั้งทางด้านบวกและด้านลบ ซึ่งในทางบวกนั้น ได้แก่ การทำให้นักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศรู้จักท้องถิ่นนั้นมากขึ้น ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวและเกิดรายได้แก่ท้องถิ่นมากขึ้น ส่วนในทางลบนั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านราคาสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภคของท้องถิ่นสูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นนั้น

ธรรมรงค์ อุทัยรังสี (2529) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ที่ดินในบริเวณเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า มีการใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น ราคาที่ดินสูงขึ้น ประชากรมีการย้ายถิ่นเข้าสู่ย่านที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจสูง เกิดอาชีพใหม่ เพิ่มพูนรายได้ให้แก่ชาวท้องถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตมากขึ้น